
Je li moguć europski politički narod?

BRANKA LONČAR MRKOCI*

Sažetak

U radu autorica tematizira pitanje mogućnosti ‘stvaranja’ europskoga političkog naroda te se bavi problematikom izgradnje europskoga političkog identiteta i europske političke zajednice. U prvom, teorijskom dijelu rada, definiraju se dva različita pojma naroda – *demos* i *ethos* – i upućuje na probleme izgradnje identiteta na isključivo političkim osnovama naroda kao *demos*. Rad daje pregled referencija na europski politički narod u pravnim temeljima EU-a i dolazi do spoznaje da je legitimacija Unije dualne, a referentne točke identiteta Unije univerzalne naravi. U drugom, empirijskom dijelu rada, autorica prikazuje formiranje europskoga identiteta vezano za prethodno izvedenu klasičnu distinkciju između ‘građanskoga’ i ‘etničkoga’ identiteta. Budući da ispitivanja Eurobarometra pokazuju nisku razinu europske identifikacije državljana zemalja članica EU-a, autorica upućuje na neke koncepcije kojima se to pokušava prevladati. U završnom dijelu rada autorica razmatra pitanje je li postojanje europskoga političkog naroda nužno za budućnost europske integracije kroz prikaz različitih teorijskih pristupa mogućnosti ‘izgradnje’ europskoga političkog naroda, istodobno i teorija legitimacije EU-a: ekonomski/tržišni pristup, komunitaristički/državni pristup, Habermasov ‘ustavni patriotizam’, Weilerove ‘multiple *demos*’ i pluralizam/partikularizam.

Ključne riječi: Europska Unija, europska integracija, država, narod, europski politički narod, nacionalni identitet, europski identitet, europska politička zajednica

Uvod

Europa se mijenja. Od Pariškoga ugovora iz 1951. kojim je uspostavljena Europska zajednica za ugljen i čelik do Lisabonskoga ugovora, od brojnih valova proširenja do sve više područja pod sve snažnijom kompetencijom

* Branka Lončar Mrkoci, magistar europskih studija, polaznica doktorskoga studija ‘Hrvatska i Europa – europski studiji’ na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Zajednice, evolucija europske integracije u stalnom je usponu. Posljednje proširenje EU-a, kao i ona na vidiku, uvođenje zajedničke valute, neuspjele ratifikacije Ustavnoga ugovora, reforma institucionalnoga okvira i daljnje produbljenje integracije, pozicioniranje Unije kao globalnoga aktera, sva spomenuta uz još brojna druga zbivanja potiču pitanja i raspravu o bitnom značenju europske integracije, njezinoj svrsi i konačnom cilju.

Europska Unija razvija nadnacionalni politički sustav stvoren mirnim putem, konsenzusom država članica i njihovih naroda. Iako Europska Unija nije, niti teži finalnosti da bude izgrađena na modelu novovjekovne nacionalne države ili kao nepotpuna savezna naddržava, njezinom *sui generis* političkom sustavu nedostaju neki atributi na koje smo navikli u političkoj paradigmi nacionalnih država. Dovoljno je navesti primjere toliko raspravljanih demokratskoga deficita i deficita legitimacije EU-a. Budući da je EU nov i jedinstven povijesni projekt, ona kao *sui generis* politička zajednica ne može biti izvedena niti iz svojih ideoloških, niti iz svojih kulturoloških ili konstitucionalnih predstruktura. Ipak, nameće se pitanje kako pojmiti kolektivni identitet na razini EU-a koji je nuždan temelj demokratskoga procesa. Je li za daljnje produbljenje europske integracije i za legitimaciju europskoga prava nužna suverena moć europskoga naroda?

Vodeće pitanje ovoga rada jest je li europski politički narod moguć. Rad tematizira pitanje koji je oblik političkoga jedinstva koje razvija demokratske pretpostavke na razini EU-a. Prvi, teorijski dio rada daje uvodni pojmovni okvir pojmova naroda i europskoga političkog naroda. Drugi dio rada prikazuje referencije na europski politički narod u pravnim temeljima EU-a. U empirijskom dijelu rada razmatra se značenje europskoga identiteta za konstituiranje europskoga političkog naroda kroz pitanja kakav je kolektivni politički identitet na razini EU-a, postoji li europski identitet, je li uopće moguć te koji je njegov međuodnos s nacionalnim identitetima. Završno poglavlje prikazuje različite teorijske pristupe mogućnosti 'izgradnje' europskoga političkog naroda (s naglaskom na ekonomski/tržišni pristup, komunitaristički/državni pristup, Habermasov 'ustavni patriotizam', Weilerove 'multiple *demosi*' i pluralizam/partikularizam) te se bavi pitanjem je li postojanje europskoga političkog naroda nužno za budućnost europske integracije.

Europski politički narod – pojmovni okvir

Prvi pojam koji će se rabiti kao pojmovni okvir za razmatranje europskoga političkog naroda jest pojam *demos*, koji se u ovom kontekstu može definirati kao "narod, u smislu naroda za političke svrhe, odnosno 'građanskoga tijela', a ne nacije" (Jolly, 2005.: 12). U tom smislu pojam *demos* pokriva političku zajednicu, dok se pojam nacije ograničuje na etničku skupinu koja se još nije politički formirala. Brojni autori *demos* definiraju kori-

steći se konceptom kolektivnoga identiteta, što je osobito bitno u kontekstu razmatranja europskoga naroda. *Demos* se u tom smislu definira kao narod koji je politički konstruiran te se smatra da kao takav posjeduje zajednički identitet, koji rezultira lojalnošću, povjerenjem, solidarnošću, čak i žrtvom kako bi se održao sustav demokratske vladavine. Tako definiran, *demos* predstavlja grupu ljudi, od kojih većina ima osjećaj zajedničke pripadnosti te je stoga voljna sudjelovati u demokratskom procesu odlučivanja. Pitanje koje se nameće transferirajući navedene pojmove na razini EU-a jest: Postoji li na europskoj razini politički narod koji posjeduje osjećaj zajedničke pripadnosti i zajednički identitet? Drugim riječima, postoji li europski *demos*, je li on moguć i je li opće nuždan?

Korisno je, osobito u kontekstu EU-a, napraviti razliku između pravnoga i socijalnoga značenja *demos*a (Jolly, 2005.: 14-15). Dok se pravna dimenzija može kreirati od vrha nadolje (*top-down*) putem stvaranja institucija, uključujući prava i državljanstvo, socijalno značenje *demos*a uključuje elemente poput zajedničke povijesti, jezika, identiteta i solidarnosti, odnosno elemenata koje je mnogo teže kreirati. Nadalje, za analizu europskoga političkog naroda bitno je podijeliti socijalno značenje *demos*a u dvije supkategorije. Prvu grupu čine etno-kulturno-organski elementi, u koju su uključeni jezik, povijest, politička praksa, etničko podrijetlo i religija. Drugu supkategoriju čine subjektivno-emocionalni elementi, poput solidarnosti i identiteta. Iz iznesenoga možemo povući paralelu između pravnoga značenja *demos*a, koje odgovara *jus soli* konceptu naroda kao normi. S druge strane, socijalno značenje, sa svojom etno-kulturno-organskom i subjektivno-emocionalnom uvjetovanošću, odgovara *jus sanguinis* konceptualizaciji naroda. Imajući na umu tu podjelu unutar koncepta *demos*a, nameće se pitanje je li moguće postojanje europskoga *demos*a, odnosno europskoga političkog naroda, bez postojanja zajedničkih etno-kulturno-organskih elemenata te kako se njihov nedostatak reflektira na stvaranje subjektivno-emocionalnih elemenata. U razmatranju konceptualizacije pojma europskoga političkog naroda treba naglasiti da brojni autori (Jolly, 2005.; Cerutti i Rudolph, 2001.; Stráth, 2000.; Nicolaïdis, 2004. i dr.) vjeruju da se europski politički narod ne može temeljiti na etno-kulturno-organskim elementima, nego bi se europski *demos* mogao izgraditi na određenom skupu normativnih vrijednosti (kao što su demokracija, sloboda, tolerancija, europski socijalni model političke ekonomije te poštovanje različitosti), a ne esencijalnim karakteristikama ili identificiranjem 'drugoga' nasuprot kojemu bi se *demos* formirao.

Za potrebe ovoga rada treba naznačiti razliku između dviju škola socio-psiholoških teorija formiranja identiteta određenoga naroda te njihove implikacije u kontekstu razmatranja europskoga političkog naroda. Imajući na umu klasičnu podjelu između s jedne strane esencijalista, koji imaju primordijalnu koncepciju stvaranja identiteta te s druge strane konstruktivista, s utilitarnom koncepcijom, nameće se pitanje je li moguće 'stvoriti' afektivan

europski identitet u primordijalističkom smislu. Teza esencijalističke škole jest da se bez usađene predracionalne memorije naroda (koju čine internalizirani simboli, kao što su mitovi, legende, heroji, vjerovanja, tradicije, vrijednosti, norme i sl.) politička zajednica opire svakom daljnjem koraku u razvoju političkoga sustava. Stoga esencijalisti tvrde da je gotovo nemoguće stvoriti europsku političku zajednicu bez afektivne europske identifikacije. Anthony D. Smith, kao istaknuti predstavnik spomenute škole, postavlja pitanje koje upućuje na bit dvojbe oko europskog *demosa*: “Tko će se osjećati Europljaninom u dubini svoga bića i tko će se svjesno žrtvovati za tako apstraktnu ideju? Ukratko, tko će umrijeti za Europu?” (citirano iz van Ham, 2001.: 62). Poznata rečenica Jacquesa Delorsa da se “Europljani neće zaljubiti u zajedničko tržište” (75) ide u istom smjeru. Iako će pitanje značenja europskoga identiteta biti podrobnije razmatrano u ostatku ovoga rada, u konceptualnom smislu treba naznačiti razlikovanje između esencijalističke i konstruktivističke škole formiranja identiteta u kontekstu razmatranja identitarne podloge stvaranju europskoga *demosa*.

Za formiranje kolektivnoga identiteta određenoga naroda važno je identificiranje ‘drugoga’, odnosno identificiranje druge (etničke) grupacije nasuprot kojoj se narod homogenizira te se putem navedene napetosti stvara i jača nacionalna svijest. Upravo je spomenuta sociopsihološka perspektiva glavni protuargument mogućnosti formiranja europskoga naroda bez postojanja ‘drugoga’. Iz sociopsiholoških teorija formiranja kolektivnoga identiteta poznato je da je ‘drugi’ bitan preduvjet u formiranju bilo kojega kolektivnog identiteta. Drugim riječima, da bismo znali ‘tko smo mi’, nužno je znati ‘tko su oni’, odnosno nužna je demarkacija, kako teritorijalna tako i psihološka, između ‘nas’ i ‘njih’, tj. identifikacija ‘drugoga’, što najbolje opisuju riječi jednoga autora: “Znamo tko smo samo ako znamo tko nismo, a često samo ako znamo protiv koga smo.” (Cerutti i Rudolph, 2001.(a): 5). Bitno je naglasiti da spomenuta demarkacija može biti temeljena na činjeničnim, ali nužno uključuje i imaginativne, subjektivne te percipirane odrednice zajedništva, odnosno inkluzivnosti i ekskluzivnosti. Zbog toga da bi se definirao *demos*, treba utvrditi tko je uključen, a tko isključen i prema kojim osnovama te koliko je oštra ta podjela, odnosno utvrditi ‘determinantu inkluzivnosti’ (Stråth, 2000.: 40). To je osobito bitno u razmatranju problematike europskoga političkog naroda, odnosno njegove biti i granica, što je osobito vidljivo u pitanju mogućnosti ‘stvaranja’ europskoga političkog naroda i njegova međuodnosa s narodima država članica EU-a te u raspravi oko odrednica inkluzivnosti i ekskluzivnosti u kontekstu proširenja EU-a (što je najočitije na pitanju članstva Turske).

Referencije na europski politički narod u pravnim temeljima EU-a

Prikaz referencija na europski politički narod u pravnim temeljima EU-a poslužit će kao temelj za daljnje razmatranje pitanja je li europski politički narod moguć. Značenje pravnih temelja jest da oni pokazuju ciljeve i metode kreatora europske integracije, osobito članci koji se odnose na identitet i ciljeve Unije te na europski politički narod. Pregled pravnih temelja bitan je jer izražava i specifikum demokratske legitimacije Unije koja proizlazi iz činjenice da EU nema pravo sama odrediti vlastiti temeljni poredak budući da su države članice ‘gospodarice ugovora’. EU nema kompetenciju za kompetencije (takozvanu *Kompetenz-Kompetenz*), što znači da Uniji nedostaje pravo da sama definira ili proširuje vlastite kompetencije kroz izmjenu pravnih temelja (Posavec, 2006.: 5).

U preambuli Ugovora o Europskoj zajednici cilj integracijskoga procesa opisan je kao “postavljanje temelja sve bliže unije između naroda Europe”. Ta jezična formulacija portretira temeljne karakteristike EU-a kao *sui generis*, višerazinske, otvorene, dinamične i fleksibilne političke zajednice. Prema toj formulaciji europska integracija nema cilja ni finalnosti iza “sve bliže unije”, koja treba biti ostvarena osnivanjem Europske zajednice od strane “visokih ugovornih stranaka” (članak 1 Ugovora o EZ-u), odnosno država članica, a s ciljem obavljanja određenih limitiranih zadaća i postizanja određenih limitiranih ciljeva (navedenih u člancima 2 i 3 Ugovora o EZ-u) koji bi vodili integracijski proces ka gore spomenutom cilju.

Ugovor o Europskoj Uniji u preambuli i članku 1 ponavlja formulaciju “sve bliže unije između naroda Europe”, a inovacija je da Ugovor deklarira zadaću EU-a, koja je organiziranje odnosa “između država članica i između njihovih naroda” (članak 1 Ugovora o EU). Upravo je u toj formulaciji vidljiva pretpostavka dualne legitimacije Unije, koja je koncipirana kao približavanje država članica i njihovih zasebnih naroda, a ne stapanje tih naroda u jedinstven europski narod. Ugovor o EU-u također sadržava članke kroz koje se manifestira identitet političke zajednice EU-a. U preambuli Ugovora navodi se da stvaranjem Unije države članice “potvrđuju svoju privrženost načelima slobode, demokracije i poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te vladavine zakona”. Spomenuta fundamentalna načela ponavljaju se u članku 6, koji navodi da je Unija osnovana na spomenutim načelima, a članak 49, koji govori o uvjetima i procedurama prijma novih zemalja članica, ponovno se referira na navedena načela, navodeći da svaka europska država koja ih poštuje može podnijeti zahtjev za članstvo (što je kasnije još jednom potvrđeno od Europskoga vijeća kao prvi politički uvjet kopenhavskih kriterija). Osim temeljnih načela, koja predstavljaju zajedničke vrijednosti europskih naroda, u ovom kontekstu bitan je članak 6 (3.) Ugovora o EU-u, koji naglašava da je Unija predana poštovanju nacionalnih identiteta država

članica, a slično stoji i u preambuli koja navodi potrebu da se produbi solidarnost između naroda država članica “istodobno poštujući njihovu povijest, kulturu i tradicije”. U člancima 149 i 151 Ugovora o Europskoj zajednici lingvistička, regionalna, kulturna i nacionalna različitost spominje se kao vrijednost koja treba biti zaštićena i promovirana zajedničkom politikom na području kulture i obrazovanja. Kratki pregled članaka Ugovora o EZ i Ugovora o EU pokazuje da su referentne točke identiteta Unije univerzalne, a vrijednosti i načela temelje se na minimalističkom konceptu najmanjega zajedničkog nazivnika te ne uključuju nikakvu referenciju na etno-kulturno-organske elemente.

Lisabonski ugovor, koji je trenutačno u postupku ratifikacije, ne uvodi nove referencije koje se odnose na identitet i ciljeve Unije ili na europski politički narod. Stoga će pojedini članci Ustavnoga ugovora¹, unatoč neuspjehu njegove ratifikacije, biti prikazani u kontekstu pokušaja konstitucionalizacije EU-a. Iako dublje ulaženje u raspravu oko pitanja prethodi li *dem*os ustavu ili ga ustav stvara, premašuje opseg i svrhu ovoga rada, na ovom se stupnju nameće pitanje može li proces konstitucionalizacije na simboličnoj razini potaknuti stvaranje i održanje onih nevidljivih veza koje bi rezultirale masovnom europskom identifikacijom? Iako brojni pravni stručnjaci, pa i sam Europski sud, drže da EU već ima materijalni ustav kroz ugovore, što odgovara njezinoj osobnosti *sui generis* političke zajednice, opravdanje procesa konstitucionalizacije bilo je upravo u političkoj i simboličnoj funkciji ustava te, kao osobito bitno, u njegovu potencijalu za stvaranje kolektivnoga identiteta. U tom kontekstu svrha ustava bila bi da bude simboličan pravni dokument koji bi definirao političku zajednicu EU-a te koji bi definirao identitet i teritorij, odnosno granice te političke zajednice kroz određene ideale i kolektivne ciljeve. Sukladno tomu, funkcija ustava bila bi u formiranju identiteta europske političke zajednice u nastajanju te u formiranju europske javne sfere kao podloge održanju te političke zajednice (Baykal, 2005.: 31-37). Upravo je i od europskih političkih elita proces konstitucionalizacije bio shvaćen kao mehanizam kojim bi se utro put prema stvaranju europske javne sfere te kao katalizator koji bi mobilizirao europske građane prema solidarnosti, zajedništvu i osjećaju pripadnosti EU-u. Dakako da je, uz spomenute funkcije stvaranja zajedništva i legitimiteta, ustav također bio doživljavan kao nuždan i u svrhu internih institucionalnih reformi koje bi omogućile djelotvorniju Uniju, ali upravo je prvi cilj konstitucionalizacije zanimljiv u kontekstu ovoga rada koji razmatra problematiku europskoga političkog naroda. No kao što ističe druga skupina teoretičara, a što se pokazalo točnim prilikom neuspjelih ratifikacija Ustavnoga ugovora u Francuskoj

¹ Zbog praktičnosti i ustaljene uporabe u hrvatskom jeziku u radu će se koristiti skraćeni naziv Ustavni ugovor, umjesto pravilnoga i punoga naziva – Ugovor koji uspostavlja Ustav za Europu (engl. *Treaty Establishing a Constitution for Europe*, franc. *Traité établissant une Constitution pour l'Europe*, njem. *Vertrag über eine Verfassung für Europa*).

i Nizozemskoj, samo stvaranje pravnoga dokumenta, koliko god nastojalo biti demokratsko, deliberativno, inkluzivno i transparentno, nije moglo rezultirati stvaranjem veza između europskih građana dovoljno snažnih niti za stvaranje europske javne sfere, niti političke zajednice, a najmanje kolektivnoga europskog identiteta.

Ustavni ugovor, unatoč uvođenju simbola EU-a (moto, zastava, himna) koji su trebali potaknuti afektivnu identifikaciju građana s Unijom, nije išao korak dalje prema uspostavljanju federalne političke zajednice ili jedinstvenoga europskog naroda, nego je zadržao postojeće dualne formulacije koje odražavaju dualnu legitimaciju EU-a. Preambula Ustavnoga ugovora počinje s referencijom na “univerzalne vrijednosti nepovredivih i neotuđivih ljudskih prava, slobodu, demokraciju, jednakost i poštovanje zakona”, ali ih smješta kao proizlazeće iz “kulturnoga, religijskog i humanističkoga naslijeđa Europe”, kao izvore nadahnuća za stvaranje Ustavnoga ugovora. Ni Ustavni ugovor ne uvodi nikakvu referenciju na etno-kulturno-organske elemente kao mogući temelj kolektivnoga identiteta, budući da je u preambuli jedina referencija na europsku zajedničku prošlost limitirana na navod da je Unija projekt reunifikacije nakon gorkih iskustava, što je očito bila jedina doista moguća i neporicana povijesna referencija. Iz preambule je vidljiv naglasak ka budućnosti, a ne prošlosti orijentiranoga pristupa stvaranju političke zajednice, što pokazuje navod da “dok su narodi Europe ponosni na vlastite nacionalne identitete i povijest, također su odlučni prevladati nekadašnje podjele te, ujedinjeni, stvarati zajedničku sudbinu”. Dualni karakter legitimacije Unije ostao je netaknutim i u Ustavnom ugovoru, što se naglašuje u posljednjem paragrafu preambule, u kojem stoji da je nacrt Ustavnoga ugovora napravljen u ime građana i država Europe. Drugim riječima, osnovne premise europske političke zajednice i kolektivnoga političkog identiteta ostale su nepromijenjenima, zajedničku budućnost i sudbinu i nadalje stvaraju različiti narodi država članica, bez stapanja u jedan europski narod.

Značenje europskoga identiteta za konstituiranje europskoga političkog naroda

U svjetlu povijesne, etničke, kulturne, lingvističke i institucionalne različitosti država članica EU-a, ali i aktualnih događaja europske integracije (rasprave o granicama Unije, osobito u kontekstu proširenja na Tursku, pitanja svrhe i konačnosti europske integracije, problematika referendumskoga odbijanja ratifikacije Ustavnoga ugovora u dvjema osnivačkim zemljama članicama, pitanja utjecaja globalizacije i imigracije na europsku političku zajednicu te reformiranja financijskih instrumenata Unije i dr.), očito je da na europskoj razini ne postoji element solidarnosti među građanima EU-a, koji je krhak, ali nuždan element konstituiranja političke zajednice nacional-

nih država. Politički identitet može se definirati kao “svijest o pripadanju relevantnim političkim grupama i političkim strukturama”, a on je bitan za “objašnjavanje legitimacije same političke zajednice i za legitimu uporabu moći od strane same države” (Bruter, 2005.: 10). Pitanje koje se u tom kontekstu nameće jest je li moguć europski *demos* bez kolektivnoga političkog europskog identiteta ili je europski identitet pretpostavka europskoga *demos*? Pod pretpostavkom da jedinstveni europski *demos*, u paradigmi *demos* u nacionalnoj državi, nije niti poželjan na europskoj razini, pitanje je može li EU ostvariti političku legitimaciju bez postojanja europskoga političkog identiteta među građanima europskih nacionalnih država?

Pri razmatranju značenja europskoga identiteta za konstituiranje europskoga političkog naroda treba spomenuti nekoliko osnovnih postavki kolektivnoga identiteta. Promatrani u vremenskom okviru identiteti nisu zadani, nego su podložni stalnom stvaranju i mijenjanju te stoga uvijek trebaju biti procjenjivani prema toj neprekidnoj internoj i eksternoj dinamici. Također značenje ‘drugoga’ za formiranje i mijenjanje kolektivnoga identiteta također je promjenjivo, budući da određeni ‘drugi’ imaju veću ulogu u stvaranju kolektivnoga identiteta i njegovoj diferencijaciji. Identiteti su također kreirani i percipirani kako od pripadnika određene grupe, tako i od onih ‘drugih’, iako te percepcije mogu čak i znatno odstupati jedna od druge. Također treba naglasiti da je prema sociopsihološkim teorijama identiteta formiranje višestrukih identiteta moguće, kako za pojedince tako i za grupe, što je osobito bitno u kontekstu višeslojne *sui generis* tvorevine kao što je EU, odnosno za analizu europskoga identiteta. Nadalje, politički se identitet ne može svesti samo na status pojedinca u pojedinoj zajednici jer to nije dostatno zato što on obuhvaća “cijelu ‘filozofsku’ poziciju pojedinca prema demokraciji, zajednici, društvu i odnosima među ljudima u cjelini, a koja se na neki način konstituira u imaginariju institucije socijalnoga ugovora” (Bruter, 2005.: 11).

Poseban naglasak neki autori (Buonanno i Deakin, 2004., Moxon-Browne, 2004., Hymans, 2004.) stavljaju na činjenicu da identitet nije isključivo objektivna danost, nego umnogome i pitanje *percepcije*. Štoviše, Hymans (2004.: 25) navodi da su objektivne sličnosti i razlike u sadržaju identiteta znatno manje bitne za konstruiranje kolektivnoga identiteta od subjektivne percepcije tih sličnosti i razlika. Imajući to na umu, rezultati ispitivanja Eurobarometra vrijedni su kao empirijski pokazatelj s pomoću kojega možemo procijeniti razinu europske identifikacije i europeizacije nacionalnih identiteta građana EU-a. Za procjenu razine europskoga identiteta temeljno je sljedeće pitanje Eurobarometra građanima EU-a (Standard Eurobarometer 62, ispitivanje u prosincu 2004., rezultati objavljeni u svibnju 2005.): “Vidite li sebe u bliskoj budućnosti kao: (a) ponuđena samo nacionalna pripadnost, (b) ponuđena nacionalna i europska pripadnost – hijerarhijski, sa supremacijom nacije, (c) ponuđena europska i nacionalna pripadnost – supremacijom europske pripadnosti, (d) ponuđena nacionalna i europska pripadnost u rav-

nopravnom odnosu i (e) ponuđena samo europska pripadnost”. Rezultati pokazuju da 37 % građana EU-a ima isključivi nacionalni identitet, 48 % ima nacionalnu, ali sekundarno i europsku pripadnost, 4 % identificira se ponajprije s Europom, a onda s nacijom, kod 7 % ih je nacionalna i europska pripadnost u ravnopravnom odnosu, dok ih 3 % ima isključivo europski identitet. Rezultati također pokazuju da građani ‘starih’ zemalja članica (uz iznimku Velike Britanije) imaju višu razinu europske identifikacije od novoprimitljenih država članica. Nadalje, višu razinu europske pripadnosti imaju mlađi građani, oni više i visoko obrazovani (najveće razlike u europskoj identifikaciji prisutne su upravo kod segmentiranja građana prema stupnju obrazovanja), lijevo orijentirani birači te oni koji na konkretnim ispitivanjima pokazuju veće znanje o europskoj integraciji.

Rezultati ispitivanja su vrijedni empirijski podatci koji pokazuju da iako visok postotak građana EU-a još uvijek ima isključivo nacionalnu pripadnost, većina ih se identificira ponajprije s nacijom, ali potom ima i europsku pripadnost. Stoga možemo zaključiti da iako europski identitet postoji kod određenoga postotka građana, on se mora interpretirati tako da formira sekundarnu, odnosno komplementarnu identifikaciju onoj nacionalnoj, odnosno deklariranje europske pripadnosti ne predstavlja supraeuropski identitet koji bi poništio nacionalni identitet, nego dolazi do multipliciranja identiteta i njihove hijerarhičnosti. Nadalje formiranje europskoga identiteta treba staviti u vremensku perspektivu, budući da su identiteti proizvod konstantne interakcije te nisu fiksni, nego se neprestano stvaraju i mijenjaju, odnosno dolazi do evolucije identiteta. Stoga kod uspoređivanja nacionalnoga i europskoga identiteta treba imati na umu vremenski nerazmjernost kratkoće europskoga integracijskog procesa pa time i europskoga identificiranja, nasuprot višestoljetnoj tradiciji nacionalnih država i nacionalnoga identiteta.

Što se tiče mogućnosti ‘stvaranja’ ili jačanja europskoga identiteta, neki autori (Bidelux, 2001.: 21) misle da je nužno aktivno kreiranje metoda i politika na europskoj razini kako bi se europski identitet stvorio i ojačao, umjesto čekanja da se on pojavi spontano. Laffan (iz Moxon-Browne 2004.: 83), koristeći se konstruktivističkim pristupom i konceptom Benedicta Andersona o naciji kao ‘imaginarnoj zajednici’, također tvrdi da kao što su nacije ‘imaginarne zajednice’, politika EU-a bi trebala biti stvaranje Europe kao ‘imaginarne zajednice’. U svrhu ostvarenja toga cilja, Laffan predlaže tri dimenzije *top-down* EU politika dizajniranih kako bi stvorile europski identitet: (a) načelo građanstva Europske Unije i osiguranje temeljnih prava na europskoj razini; (b) razvijanje simbola i politika čija bi svrha bila afektivna pripadnost EU-u te (c) razvoj transnacionalnih mreža i transnacionalne suradnje. Nadovezavši se na *top-down* pristup Laffana, Cederman (2001.: 158-64) također predlaže alate za izgradnju kolektivnoga identiteta na europskoj razini te posljedično europske političke zajednice: obrazovanje (reformu, odnosno europeizaciju nacionalnih obrazovnih programa), jezik (reformu vi-

šejezičnog režima EU-a kako bi se poboljšala komunikacijska djelotvornost) te masovne medije (nužnost europeizacije nacionalnih masovnih medija radi stvaranja paneuropskoga komunikacijskog prostora).

Stvaranje kolektivnoga političkog identiteta EU-a te europske pripadnosti većine građana EU-a pokazuje se kao vrlo zahtjevna zadaća. Glavni izazov za Uniju, u tom kontekstu, predstavlja postizanje ravnoteže, s jedne strane između različitosti, dinamizma i pluralnosti te zajedništva, kohezije i solidarnosti s druge strane, vrlo krhke ravnoteže koja izražava bit europske integracije. Imajući na umu razmjerno nisku razinu kolektivne europske identifikacije građana EU-a, europski identitet je u doglednoj budućnosti doista moguć samo kao komplementaran, nadovezujući se na nacionalni identitet, a ne nastojeći ga zamijeniti, te kao višestruk i višeslojan, fleksibilan i inkluzivan kolektivni identitet.

Teorijski pristupi mogućnosti 'izgradnje' europskoga političkog naroda

Pitanje postojanja europskoga političkog naroda vezano je uz pitanje demokratske legitimacije EU-a, budući da je za demokratski sustav nužno postojanje građana koji su međusobno povezani osjećajem zajedničkoga identiteta, što Weiler naziva "subjektivnom manifestacijom pripadnosti narodu" (iz Jolly, 2005.: 12), a koja se sastoji od osjećaja socijalne kohezije, zajedničke sudbine i kolektivnoga identiteta te kao rezultatima ima lojalnost prema jednom narodu iz čega proizlazi socijalna legitimacija. U tom kontekstu važno je pitanje razvija li se EU u smjeru Unije između različitih i udaljenih (ne geografski) naroda, različitih političkih identiteta i različitih političkih zajednica. Upravo nedostatak zajedničkoga političkog identiteta i europske političke zajednice brojni autori smatraju temeljnim problemom za legitimaciju europske integracije, posebno u obliku njezina stalnoga produbljivanja i proširenja. Stoga neki analitičari vjeruju da je europski politički narod pretpostavka dublje integracije, a ne njezin krajnji cilj ili samo nusproizvod (Lindahl, 2000.: 239; Cerutti i Rudolph, 2001.(b): 49-50; Nelson, Roberts i Veit, 1992.: 59). Drugim riječima, u kontekstu EU-a posjedovanje političkoga identiteta implicira priznanje EU-a kao legitimnoga izvora kontrole prenesene na europsku razinu, odnosno politički identitet EU-a znači posjedovanje vlastitih simbola, vrijednosti, paradigmi, normi, identiteta i pravila koje legitimiraju EU i njezine institucije, dok spomenuta legitimacija posljedično implicira solidarnost na razini nadnacionalne političke zajednice.

Pitanje europskoga političkog naroda u temelju je različitih vizija budućnosti europske integracije i njezina cilja. Kao primjer mogu se navesti potpuno oprečne vizije konačnosti i svrhovitosti europske integracije, na jednoj strani spektra bio bi često spominjani federalistički koncept 'Ujedinjenih dr-

žava Europe', a na drugoj 'Europa d.d.' (dioničko društvo), odnosno vizija EU-a kao golemoga tržišta, ali bez produbljivanja ekonomske integracije na političku razinu. U tom je smislu bitna misao jednoga od otaca osnivača' Jeana Monneta, koji je imao viziju političke integracije kao konačnoga cilja, ali koja bi se postupno ostvarila ekonomskim sredstvima (što je u teoriji integracije poznato kao Monnetova metoda). Upravo Monnetova rečenica "Kad bih trebao početi sve ispočetka, počeo bih s kulturom" (iz Nelson, Roberts i Veit, 1992.: 68) upućuje na već spomenutu tezu da su zajednički identitet i osjećaj zajedničke svrhe preduvjet legitimnoga funkcioniranja demokratskih institucija, osobito na supranacionalnoj EU razini gdje postoji stalna napetost između nacionalne i nadnacionalne dimenzije. Naime ako se EU razvija od koncepta 'Europe d.d.' prema sve većoj političkoj integraciji, nuždan preduvjet uspješnosti toga pothvata jest prihvaćanje, pa i privrženost građana "emocionalnoj Europi" (Papcke, iz Nelson, Roberts i Veit, 1992.: 66). Samo primjeri neuspjeha referenduma o Ustavnom ugovoru u Francuskoj i Nizozemskoj dovoljni su pokazatelji ispravnosti riječi jednoga autora da je za budućnost europske integracije nužno da EU dobije "psihološki identitet u mislima svojih građana" (Castano, iz Nelson, Roberts i Veit, 1992.: 185).

Poznata izjava Massima d'Azeglija, koji je 1861. nakon talijanske unifikacije izjavio: "Stvorili smo Italiju, sada moramo stvoriti Talijane" (Bidelux, 2001.: 23) mogla bi se prikladno parafrazirati u eurokontekstu kao: "Stvorili smo Europu, moramo li sada stvoriti Europljane?" Isti misaoni slijed ima Jean Monnet s napomenom da Europa nije nikad postojala, da Europu treba doslovno stvoriti (Rifkin, 2004.: 200). Jacques Delors je postavio isto pitanje: "Što je potrebno da bi Europa dobila dušu?" (Cerutti i Rudolph, 2001.: 5). Stoga će ostatak ovoga rada razmatrati pitanje je li stvaranje europskoga političkog naroda nužno za budućnost europske integracije te što bi bilo potrebno za stvaranje novoga sloja masovne političke identifikacije, koja bi u konačnici konstituirala europsku političku zajednicu. Odgovori na to pitanje se razlikuju, ponajviše oviseći o teorijskim i normativnim pristupima samoj biti izgradnje EU-a. Stoga će ovo poglavlje naznačiti različite teorijske pristupe europske integracije, ujedno i teorije njezine legitimacije: ekonomski/tržišni pristup, komunitaristički/državni pristup, Habermasov 'ustavni patriotizam', Weilerove 'multiple *demoi*' i pluralizam/partikularizam.

(1) Za pristaše ekonomskoga, odnosno tržišnoga pristupa (Majone, Scharpf, Dehousse, Olsen, Closa, iz Baykal, 2005.: 37-38; Moravcsik, 2002.: 603-624, Fossum, 2001.) stvaranje europskoga političkog naroda nije nužno, budući da je Europska Unija kreacija suverenih država članica putem međudržavnih ugovora te stoga ima dovoljnu razinu neizravne legitimacije i ne zahtijeva europski politički narod koji bi legitimirao političku vladavinu. Prema tom pristupu EU je "funkcionalna, tehnokratska agencija koja rješava probleme" (Baykal, 2005.: 37) te koja nema snažan zajednički identitet.

Stoga će *input* legitimacija vladavine od naroda i za narod biti uvijek limitirana, dok će se EU oslanjati na *output* legitimaciju rješavanja određenih zajedničkih problema koja je kompatibilna s površnim kolektivnim identitetom, koji je funkcionalan, višestruk i preklapajući. Taj je identitet utemeljen na “zajedničkim interesima te institucionalnim i proceduralnim mehanizmima za implementiranje i maksimizaciju tih interesa, što bi trebalo predstavljati dovoljnu povezanost među europskim narodima za specifičnu političku zajednicu kao što je EU” (Baykal, *ibid.*). Posljedično, za ‘stvaranje’ kolektivnoga političkog identiteta i europskoga političkog naroda ne postoji ni temelj niti normativno opravdanje. Stoga je i rasprava oko konstitucionalizacije EU-a besmislena jer Unija koja nije politička zajednica niti može niti treba imati ustav.

(2) Na drugom kraju teorijskoga pola jest komunitaristički/državni pristup (Schmitt i dr., iz Baykal, 2005.: 38-41; Cederman, 2001., Grimm, 1995., Lindahl, 2000., Smith, 1992.) koji zastupa tezu da je narod preduvjet za legitimnu demokratsku vladavinu čak i u *sui generis* političkoj zajednici. No činjenica da je europski politički narod preduvjet procesa integracije ne podrazumijeva da je *raison d'être* integracijskog procesa stvaranje federalne naddržave. Naglasak je u tom pristupu na snažnom identitetu, zajedništvu, homogenosti i granicama, što podrazumijeva određenu razinu ekskluzivnosti te identificiranje ‘drugoga’. Anthony D. Smith u tom smislu postavlja ključno pitanje: “Tko su ili što su europski ‘signifikantni drugi’?” (Smith, 1992.: 75). Prema komunitarističkom/državnom pristupu, EU još nije niti će u dogledno vrijeme biti istinski demokratski legitimiran sustav budući da vladavina ne proizlazi iz naroda nego iz država članica. Prema nekim autorima (Grimm, 1995.: 288), problem na europskoj razini ne predstavlja nedostatak homogene etničke zajednice, nego nedostatak europske javne sfere, europskoga javnog diskursa i medija, civilnoga društva, europskoga sustava političkih stranaka i zajedničkoga jezika koji je, prema Grimmu, nuždan za postizanje spomenutih ciljeva. Posljedično, zbog neispunjenih navedenih uvjeta upitan je, pa i nemoguć, nastanak europskoga političkog naroda te stoga ne postoji istinska i izravna demokratska legitimacija te Unija ne može imati ustav (Grimm, 1995.: 292-297). Kritika tog pristupa ide u smjeru da je stvaranje snažnoga ekskluzivnog identiteta te *demosa* po uzoru na nacionalne države nemoguće u današnjim europskim ekonomskim i političkim uvjetima te stoga taj pristup nedovoljno uzima u obzir jedinstvenost europske političke zajednice u nastajanju.

Za razliku od ekonomskoga/tržišnog i komunitarističkoga/državnog pristupa, koncepcije ustavnoga patriotizma, ustavne tolerancije i pluralizma/partikularizma temelje stvaranje europskoga političkog naroda na univerzalnim načelima demokracije, vladavine zakona i poštovanja ljudskih prava. Takve kozmopolitske, liberalne i postnacionalne teorije pristupaju stvaranju kolektivnoga političkog identiteta i *demosa* s osnove normativnih i

univerzalnih vrijednosti. No kao kritika tih pristupa može se istaknuti da univerzalne vrijednosti demokracije, vladavine zakona i poštovanja ljudskih prava nisu dovoljno snažne za formiranje kolektivnoga identiteta te za legitimaciju demokratske političke zajednice na postnacionalnoj razini. Nadalje, taj je pristup europskom političkom narodu previše inkluzivan i nedostaje mu ‘determinanta ekskluzivnosti’, budući da spomenute normativne vrijednosti nisu isključivo europske, nego kozmopolitske.

(3) Habermas, kao branitelj nužnosti europskoga političkog naroda i europskoga ustava (Habermas, 1998., 2000., 2001.), sa svojom vizijom ‘ustavnoga patriotizma’ vjeruje da se samim činom konstitucionalizacije i dobivanjem ustava zajednica različitih naroda može transformirati u zajednicu s kolektivnim političkim identitetom i zajedničkom sudbinom, odnosno ustavnu zajednicu. Građani takve zajednice lojalni su ustavnim načelima (što su univerzalna načela demokracije, vladavine zakona i poštovanja ljudskih prava), a ne nužnosti zajedničke kulture ili nekoga drugog etno-kulturno-organskog elementa. Funkcionalna europska javna sfera etičkoga diskursa, europska politička kultura i civilno društvo za Habermasa su preduvjeti stvaranja europskoga *demosa* (2001.: 13-17). Upravo ustav utemeljen na navedenim ustavnim načelima Habermas smatra nužnim katalizatorom za formiranje i jačanje europskoga civilnog društva, političke kulture i javne sfere. Prema Habermasu, ustavna država jamči socijalnu integraciju demokratskom participacijom i statusom državljanina, a ta se socijalna integracija ozbiljuje dalekosežnom ‘komunikacijskom konstelacijom’. No Habermasov postnacionalni ‘ustavni patriotizam’ nije isključivo europski, nego ima kozmopolitske ciljeve, budući da je njegova teza da je stvaranje europskoga identiteta samo tranzicijski međukorak sa svrhom ostvarenja ‘građanina svijeta’ (*Weltbürger*) koji bi živio prema ‘univerzalnom pravu’ (*Weltbürgerrecht*) (2000.: 37-39). Imajući ‘duh kozmopolitizma’, taj bi se ‘građanin svijeta’ sve više doživljavao članom globalne zajednice koja bi se osnivala na novoj vrsti socijalne integracije, utemeljenoj na kozmopolitškoj solidarnosti. Koncept ‘ustavnoga patriotizma’, nasuprot konvencionalnoj formi nacionalnoga identiteta, ne referira se na konkretnu realnost jedne nacije, nego na apstraktnu procese i načela, tako da se osjećaj patriotizma više ne veže za određenu naciju, nego za samo načelo pravne države, odnosno ustava. Kritike Habermasova ‘ustavnog patriotizma’ uglavnom se svode na utopijsku i idealističku narav te slabu mogućnost oživotvorenja toga koncepta. No razmatrajući uvjete potrebne za realizaciju ‘ustavnoga patriotizma’, i sam Habermas naglašuje da političkoj kulturi globalnoga društva nedostaje zajednička etičko-politička dimenzija, koja je nužna za formiranje globalne zajednice i globalnoga identiteta (2000.: 118-119).

Habermas nije jedini autor s individualno-univerzalističkim pristupom. I teorije klasika sociologije, Parsonsa i Durkheima, koriste se u suvremenim raspravama o koncepcijama integracije EU-a. Talcott Parsons (iz Kivisto,

2002.: 20) objašnjava formiranje postnacionalnoga identiteta evolucijom modernih industrijskih društava. U tom se procesu napuštaju određeni oblici solidarnosti i nastaju novi. Pojedinci se oslobađaju od 'dodijeljenih' im partikularnih identiteta karakterističnih za tradicionalna i premoderna društva i ulaze u postmoderni svijet koji karakteriziraju individualna postignuća i univerzalne vrijednosti. Sličnu tezu zastupa Durkheim (*ibid.*) tvrdeći da prelaskom iz 'mehaničke solidarnosti' prema 'organskoj solidarnosti' dolazi do supstitucije partikularnih vrijednosti i grupnih pripadnosti onim univerzalnim. No svi spomenuti pristupi podložni su temeljnoj kritici da intelektualna i apstraktna načela (kao što su univerzalna načela demokracije, vladavine zakona i poštovanja ljudskih prava, koji isključuju bilo koju referenciju na određeni teritorij ili povijesnu ili kulturnu zajednicu) nisu mobilizirajući u afektivnom i emocionalnom smislu te kao posljedicu ne mogu generirati supstancijalno zajedništvo, povjerenje i solidarnost. Stoga oni ne mogu postići masovnu političku i afektivnu mobilizaciju, koja je prisutna internalizacijom nacionalnih tradicija, normi i vjerovanja tako stvarajući nacionalni identitet i nacionalnu svijest. Navedenu kritiku najbolje potkrepljuje rečenica Trevora Lloyda da "većina ljudi koja se smatra 'Europljanima' (vjerojatno) ima najmanje magisterij znanosti" (iz Buonanno i Deakin, 2004.: 90) te davno postavljeno, ali još uvijek vrlo aktualno pitanje poznatoga teoretičara identiteta i nacije Benedicta Andersona: "Tko bi dobrovoljno umro za Europsku ekonomsku zajednicu?" (iz Schnapper, 1994.: 79).

(4) Weilerova pozicija (Weiler, 1997., 1998., 2001.) u raspravi o europskom *demosu* i konstitucionalizaciji jedinstvena je i ponešto je hibridne naravi. Prema Weileru, europska je integracija u ranom razdoblju bila temeljena na dualnosti u smislu intergovernmentalizma pri donošenju odluka te supranacionalnosti pravnoga poretka. Ta je dualnost vidljiva i danas': nacionalni *demos* temeljen je na supstantivnim, odnosno materijalnim vrijednostima, dok je europski kolektivni politički identitet temeljen na vrijednostima Europske zajednice. Činjenica da je Unija utemeljena na različitim nacionalnim *demosima* reflektira heterogenost i pluralnost i to je, po Weilerovu mišljenju, njezina snaga, a ne slabost (1997.: 116). Weilerova teorijska koncepcija europske političke zajednice jest da je ona supranacionalna zajednica utemeljena na 'ustavnoj toleranciji' pa tako europski *demos* nije singularan, etno-kulturno-organski *demos*, niti bi to trebao biti, budući da bi kao takav negirao jedinstvenost integracijskoga procesa (*ibid.*: 117). Kako je svrha integracije stvaranje "sve bliže unije između naroda Europe", a ne jedinstvenoga naroda jedne supdržave, EU ima zajedničku bazu solidarnosti i vrijednosti, ali to ne podrazumijeva da ima i jedinstven politički identitet. Prema Weileru, ne postoje ni subjektivni elementi niti objektivni uvjeti koji bi stvorili jedinstven europski narod, nego postoje višestruki narodi, sa simultanom pripadnošću različitim intenzitetima nacionalnoj i europskoj političkoj zajednici (*ibid.*: 118-120). Analogija višeslojnoj strukturi koncentričnih krugova inte-

gracijskoga procesa jest Weilerov pristup koncentričnim krugovima političkoga identiteta. Weilerova ‘ustavna tolerancija’ odnosi se na toleranciju građana koji pristaju biti vezani u zajednicu čija pravila ne određuju oni sami, nego je to zajednica sastavljena od različitih političkih zajednica. Weiler naznačuje razliku između njegove koncepcije ‘ustavne tolerancije’ od Habermasova ‘ustavnoga patriotizma’ – za razliku od Habermasa, njegov je ideal očuvanje nacionalnih političkih identiteta, uz stvaranje europskoga identiteta čime bi se dala legitimacija integracijskom procesu (*ibid.*: 121). Nadalje, vrijednosti Habermasova europskoga *demosa* univerzalne su, a njihova je interpretacija i primjena kontekstualna, tj. europska, dok Weiler misli da europski politički narod treba biti temeljen na snažnijem kolektivnom identitetu, koji izražava određene zajedničke vrijednosti koje su specifično europske. Weilerova kritika Habermasova ‘ustavnoga patriotizma’ odnosi se na činjenicu da je to koncepcija u teorijskoj paradigmi nacionalne države, odnosno da Habermasova konceptualizacija europskoga političkog naroda ne prelazi naciocentrično poimanje europskog *demosa*.

(5) Pluralistički, odnosno partikularistički pristup (Tully, Shaw, Wiener, Kraus, iz Baykal, 2005.: 48-51; Prentoulis, 2001., Chalmers, 2003., Nicolaidis, 2004.) polazi od postavke da su u pluralističkim društvima zajedničke vrijednosti, ciljevi pa i sam ustav uvijek otvoreni za raspravu, osporavani, i upravo je to stalno osporavanje i rasprava zapravo sama bit demokratskoga procesa. Stoga se kolektivni politički identitet ne može i ne treba konačno konstruirati prelazeći univerzalne vrijednosti i procedure (Baykal, 2005.: 48). U tom smislu EU odražava pluralističku političku zajednicu, budući da su “različiti interesi, načela, vrijednosti i norme stalno osporavani i raspravljani radi postizanja ravnoteže i kompromisa između različitih aktera i slojeva vladavine. No umjesto stabilnoga i statičnoga konsenzusa, čak i za površan sloj načela i vrijednosti, identitet političke zajednice podložan je stalnim promjenama kroz koliziju individualnih interesa, ali na temelju stalnoga javnog diskursa, uvažavanja drugih aktera i kompromisa” (Chalmers, 2003.: 170-171). Stoga ovaj pristup europskom političkom narodu vidi opasnost u definiranju zajedničkih vrijednosti i kolektivnoga identiteta koji tada mogu biti prepreka inherentnoj fleksibilnosti dinamične pluralističke političke zajednice. Prema toj koncepciji, umjesto definiranja i ‘stvaranja’ europskoga političkog naroda, zajedničkoga identiteta i odlučivanja o finalnosti integracijskoga procesa, EU mora shvatiti da te konačne odluke nisu ni moguće niti su poželjne, uzimajući u obzir otvorenu prirodu svih aspekata europske integracije (Baykal, 2005.: 49). Stoga europski *demos* može biti proceduralan samo u kontekstu kolektivnoga ishoda funkcioniranja institucija i mehanizama integracije u svrhu postizanja zajedničkih ciljeva. No čak se i definicija tih zajedničkih ciljeva može pokazati problematičnom u vrlo diferentnoj političkoj zajednici kao što je EU. Od teoretičara ovoga pristupa vrijedno je spomenuti pristup Nicolaidis (2004.: 101), koja upućuje na nov način razu-

mijevanja Europe, ne kao federalne države, nego kao federalne unije, kao “unije država i naroda, odnosno ‘demoikracije’ (*demoicracy*) – u nastajanjju”. Prema Nicolaïdis, taj način razumijevanja Unije zahtijeva poseban aspekt političke filozofije – transnacionalni pluralizam, a ne neku proširenu inačicu koncepcije nacionalne države.

Treba istaknuti da svi od spomenutih teorijskih pristupa mogućnosti ‘izgradnje’ europskoga političkog naroda nisu međusobno isključivi, štoviše iako imaju elemente koji ih diferenciraju, većina ih ima brojne preklapajuće elemente. Na posljertku, kritika većine navedenih *teorijskih* pristupa jest da oni ne predstavljaju činjenična stanja i praktične realitete, nego su uglavnom teorijske postavke i normativni ideali.

Zaključak

U radu razmatramo oblik političkoga jedinstva koje razvija demokratske pretpostavke na razini EU-a te prikazujemo raspravu i pokušavamo odgovoriti na temeljno pitanje rada: Je li europski politički narod moguć? Prvi se dio rada odnosi na pojmovni okvir pojmova naroda i europskoga političkog naroda, nakon čega se analiziraju referencije na europski politički narod u pravnim temeljima EU-a i dolazimo do spoznaje da je legitimacija Unije dualne naravi, a da su referentne točke identiteta Unije univerzalne, s vrijednostima i načelima koji se temelje na minimalističkom konceptu najmanjega zajedničkog nazivnika te ne uključuju etno-kulturno-organske elemente. Razmatranjem pitanja kakav je kolektivni politički identitet na razini EU-a te što mu je baza, dolazimo do zaključka da europska identifikacija formira sekundarnu, odnosno komplementarnu pripadnost onoj nacionalnoj, odnosno ne predstavlja supraeuropski identitet koji bi poništio nacionalni identitet, nego dolazi do multipliciranja identiteta i njihove hijerarhičnosti. Stoga je europski identitet doista moguć samo kao višestruk i višeslojan te fleksibilan i inkluzivan kolektivni identitet. Završni dio rada razmatra pitanje je li postojanje europskoga političkog naroda nužno za budućnost europske integracije kroz prikaz različitih teorijskih pristupa mogućnosti ‘izgradnje’ europskoga političkog naroda, ujedno i teorija legitimacije EU-a (s naglaskom na ekonomski/tržišni pristup, komunitaristički/državni pristup, Habermasov ‘ustavni patriotizam’, Weilerove ‘multiple *demoi*’ i pluralizam/partikularizam).

Polazeći od postavke da Europska Unija nije država, niti teži finalnosti da bude izgrađena na modelu novovjekovne nacionalne države, ne može postojati nikakav državni narod i takvoga naroda vjerojatno nikada neće ni biti. Europska Unija nije moguća kao ustavna država s jedinstvenim europskim narodom kao vlastitom demokratskom legitimacijom. Stoga je u kontekstu Europske Unije pojam naroda potrebno osloboditi od njegove fiksacije ne samo na etničko podrijetlo, nego i na državu. EU je vladavinski savez kojem

su podvrgnuti građani Unije, koji stoga, ako su politički ujedinjeni, mogu konstituirati kolektivno političko jedinstvo. Na EU-razini stoga nije problem nedostatak europskoga naroda u etno-kulturno-organskom smislu, nego nedostatak elemenata kojima bi se stvorila europska politička zajednica. To su nedostatak europskoga političkog diskursa, masovnih medija i zajedničkoga jezika, koji bi formirali europski komunikacijski prostor, nedostatak europskoga civilnog društva i europskoga sustava političkih stranaka, što sve rezultira nedostatkom europske javne sfere.

Kad govorimo o građanima EU-a kao europskom političkom narodu, treba naglasiti da se taj narod određuje kao zajednica državljana koji tvore političko jedinstvo, a da se time ne isključuje pripadnost političkim jedinstvima pojedinih nacionalnih država. Stoga se je u konceptualiziranju europskoga političkog jedinstva potrebno osloboditi fiksacije na državu i državni narod kao pojmova klasične ustavne teorije. Oslobođenjem od kopiranja nacionalnodržavnih uzoraka na europskoj razini, narod se prestaje promatrati kao stalno i nepokolebljivo pretpolitičko jedinstvo i predustavni autoritet koji jamči ustavno-pravni poredak. Tim obratom političke paradigme, uz ispunjenje gore navedenih uvjeta kako bi se stvorila europska politička zajednica, europski politički narod moguć je kao *sui generis* kolektivno političko jedinstvo koje ne isključuje pripadnost nekom drugom narodu, nego mu je komplementarno.

Literatura

- Baykal, Sanem, 2005.: Unity in Diversity? The Challenge of Diversity for the European Political Identity, Legitimacy and Democratic Governance: Turkey's EU Membership as the Ultimate Test Case, *Jean Monnet Working Paper 09/05*, NYU School of Law
- Bidelux, Robert, 2001.: What does it mean to be 'European'? The problems of constructing a pan-European identity, u: Smith, Martin A. i Timmins, Graham (ur.), 2001.: *Uncertain Europe: Building a new European security order?*, Routledge, London and New York
- Bruter, Michael, 2005.: *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke
- Buonanno, Laurie i Deakin, Ann, 2004.: European Identity, u: Nugent, Neill (ur.), 2004.: *European Union Enlargement*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: 84-102
- Cederman, Lars-Eric, 2001.: Nationalism and Bounded Integration: What it Would Take to Construct a European Demos, *European Journal of International Relations*, (7) 2: 139-174
- Cerutti, Furio i Rudolph, Enno (ur.), 2001. (a): *A Soul for Europe, Vol. 1, A Reader*, Peeters Leuven – Sterling, Virginia

- Cerutti, Furio i Rudolph, Enno (ur.), 2001. (b): *A Soul for Europe, Vol. 2, An Essay Collection*, Peeters Leuven – Sterling, Virginia
- Chalmers, Damian, 2003.: The Reconstitution of European Public Spheres, *European Law Journal*, (9) 2: 127-189
- Dunkereley, David, Hodgson, Lesley i dr., 2002.: *Changing Europe: Identities, Nations and Citizens*, Routledge, London and New York
- Fossum, Jon Erik, 2001.: Identity-politics in the European Union, *ARENA Working Papers WP 01/17*, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2001/papers/wp01_17.htm
- Giddens, Anthony, 1991.: *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*, Polity Press, Cambridge
- Grimm, Dieter, 1995.: Does Europe Need a Constitution?, *European Law Journal*, (1) 3: 282-302
- Habermas, Jürgen, 1998.: *The Inclusion of the Other*, Polity Press, London
- Habermas, Jürgen, 2000.: *Après l'état-nation : une nouvelle constellation politique*, Fayard, Paris
- Habermas, Jürgen, 2001.: Why Europe Needs a Constitution, *New Left Review*, 11: 5-26
- Herrmann, Richard K., Risse, Thomas i Brewer, Marilyn B. (ur.), 2004.: *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Rowman and Littlefield, New York
- Hymans, Jacques E. C., 2004.: The Changing Color of Money: European Currency Iconography and Collective Identity, *European Journal of International Relations*, (10) 1: 5-31
- Jolly, Mette, 2005.: A Demos for the European Union?, *Politics*, (25) 1: 12-18
- Kivisto, Peter, 2002.: *Multiculturalism in a Global Society*, Blackwell Publishing, Oxford
- Kritzinger, Sylvia, 2005.: European Identity Building from the Perspective of Efficiency, *Comparative European Politics*, 3: 50-75
- Lehning, Percy B., 1999.: European Citizenship: Towards a European Identity?, *Working Paper Series in European Studies*, (2) 3, <http://uw-madison-ces.org/papers/lehning.pdf>
- Lindahl, Hans, 2000.: European Integration: Popular Sovereignty and a Politics of Boundaries, *European Law Journal*, (6) 3: 239-56
- Moravcsik, Andrew, 2002.: In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union, *Journal of Common Market Studies*, (40) 4: 603-624
- Moxon-Browne, Edward (ur.), 2004.: *Who are the Europeans Now?*, Ashgate, Aldershot
- Nelson, Brian, Roberts, David i Veit, Walter (ur.), 1992.: *The Idea of Europe: Problems of National and Transnational Identity*, Berg Publishers, New York and Oxford
- Nicolaïdis, Kalypso, 2004.: "We, the Peoples of Europe ...", *Foreign Affairs*, (83) 6: 97-110

- Posavec, Zvonko, 2006.: Put prema Ustavnom ugovoru EU, *RAD HAZU*, 495, Razred za društvene znanosti 44, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
- Prentoulis, Nikos, 2001.: On the Technology of Collective Identity: Normative Reconstructions of the Concept of EU Citizenship, *European Law Journal*, (7) 2: 196-218
- Rifkin, Jeremy, 2004.: *The European Dream: How Europe's Vision of the Future Is Quietly Eclipsing the American Dream*, Polity Press, Cambridge, UK
- Smith, Anthony D., 1992.: National identity and the idea of European unity, *International Affairs*, (68) 1: 55-76
- Stråth, Bo (ur.), 2000.: *Europe and the Other and Europe as the Other*, P.I.E.-Peter Lang, Brussels
- Van Ham, Peter, 2001.: *European Integration and the Postmodern Condition: Governance, Democracy, Identity*, Routledge, London and New York
- Weiler, Joseph H. H., 1997.: The Reformation of European Constitutionalism, *Journal of Common Market Studies*, (35) 1: 97-131
- Weiler, Joseph H. H., 1998.: Europe: The Case Against the Case for Statehood, *European Law Journal*, (4) 1: 43-62
- Weiler, Joseph H. H., 2001.: European Democracy and the Principle of Constitutional Tolerance: The Soul of Europe, u: Cerutti, Furio i Rudolph, Enno (ur.), 2001. (a): *A Soul for Europe, Vol. 1 A Reader*, Peeters Leuven – Sterling, Virginia

Mrežni izvori

- Standard *Eurobarometer* 62, prosinac 2004., objavljen u svibnju 2005.,
http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm
- Treaty Establishing a Constitution for Europe,
http://europa.eu.int/constitution/en/1stoc1_en.htm
- Treaty Establishing the European Community,
http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/EC_consol.html
- Treaty Establishing the European Union,
<http://europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entoc05.htm>

Branka Lončar Mrkoci

*IS A EUROPEAN POLITICAL NATION A REAL
POSSIBILITY?*

Summary

In this paper the author analyses the possibility of ‘creating’ a European political people and forming a European political identity and a European political community. In the first, theoretical part of the paper, the author defines two concepts of people – *demos* and *ethnos* – and describes problems in identity building on purely political grounds of people as *demos*. By examining the references on a European political people in the EU legal foundations, the author illustrates dual premises of legitimacy for the Union and the Union’s identity referents which are generally of a universalist nature. In the second, empirical part of the paper, the author presents how the European identity is formed, in line with classic distinction between ‘civic’ and ‘ethnic’ identity. Since the Eurobarometer survey showed a low level of European identification of EU member states’ citizens, the author presents concepts which aim to overcome the low level of European affiliation. In the final part of the paper the question which is examined is whether the existence of a European political people is necessary for the future of the European integration. To this end, the author uses various theoretical approaches to the ‘creation’ of a European political people: economic/market approach, communitarian/statist approach, ‘constitutional patriotism’ of Habermas, Weiler’s ‘multiple *demoi*’ and pluralism/particularism.

Key words: European Union, European integration, state, people, European political people, national identity, European identity, European political community

Mailing address: Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske, Trg N. Š. Zrinskog 7-8, HR-10000 Zagreb. *E-mail:* branka.loncar.mrkoci@gmail.com